नियमो न त्वेवं श्यन्शवादिष्विति" । यत्र ययोरव्यभिचारेणान्वयव्यतिरेकाभ्यां, नियमः अर्थप्रतीतिनियमस्तयोः प्रकृतिप्रत्यययोः शक्तिकल्पनम् । यत्र चैवं न नियमस्तत्र श्यन्शवादिषु नेत्यस्यावृत्त्या शक्तिकल्पनं नेत्यर्थः" । १३विष्णौ पु० "प्रत्ययः सर्वदर्शनः" विष्णुसं० । तस्य ज्ञानरूपत्वात् तथात्वम् भाष्ये दृश्यम् । प्रत्ययश्च बुद्धिरात्मगुण इति नैयायिकाः । महत्तत्त्वधर्म इति सांख्याः । "एष प्रत्ययसर्गो विपर्य्ययाशक्तितुष्टीनाम्" सा०का० । "प्रतीयतेऽनेनेति प्रत्ययो बुद्धिस्तस्य सर्गः तत्र विपर्य्ययोऽज्ञानमविद्या च बुद्धिधर्मः अशक्तिरपि करणवैकल्यहेतुका बुद्धिधर्म एव तुष्टिसिद्धी अपि वक्ष्यमाणे बुद्धिधर्मावेव, तत्र विपर्य्ययाशक्तितुष्टिषु कथायोगं सप्तानां धर्मादीनां ज्ञानवर्जमन्तर्भावः सिद्धौ च ज्ञानस्येति" त०कौ० । कृदभिहितो भावो द्रव्यवत् प्रकाशते" इति न्यायात् सर्गपदं सृज्यमानपरं तथा चाविद्यादेर्बुद्धिधर्मत्वात् तत्सृष्टत्वम् ।

प्रत्ययकारिन् त्रि० प्रत्ययं करोति कृ–णिनि । १विश्वासकारके स्वमतत्वसूचके २मुद्राभेदे(मोहर)त्रिका० । [च अमरः

प्रत्ययित त्रि० प्रति+अय–क्त । १आप्ते २विश्वस्ते ३प्रतिगते

प्रत्यरा स्त्री प्रतिनिहिताः अराः प्रा०स० । अरादाढ्याय उपनिहिते कीलके "शतार्द्धारं विंशतिप्रत्यराभिः" श्वेताश्व०उ० "पूर्वोक्तानामराणां दाढ्याय ये प्रतिविधीयन्ते कीलकास्ते प्रत्यरा इत्युच्यन्ते" भाष्ये उक्तम् ।

प्रत्यरि पु० प्रति+ऋ–इन् । १शत्रौ २जन्मतारातः पञ्चमचतुर्दशत्रयोविंशतितारके "जन्म सम्पद्विपत् क्षेमं प्रत्यरिः साधकोवधः । मित्रं परममित्रं च जन्मर्क्षात्तु त्रिधा पुनः" ज्यो०त० । "तारा पुनः पापाख्या त्रिविधा पञ्चचतुर्दशविंशतिस्त्रियुता । सिद्धिफला वृद्धिकरी विनाशसंज्ञा क्रमात् कथिता" ज्यो०त० । तेन तृतीयस्यैव विशेषत आवश्यककार्य्यादौ निषेधात् त्याज्यता आद्ययोर्द्वयोस्तु प्रतिप्रसवः इति द्रष्टव्यम् "प्रत्यरौ लवणं दद्यादिति" दानमपि तृतीयप्रत्यरावेवेति विवेचनीयम् ।

प्रत्यर्थिन् त्रि० प्रत्यर्थयते प्रति+अर्थ–पीडने णिनि । १शत्रौ अमरः । प्रतिकूलमर्थयते णिनि, प्रतिपक्षः अर्थिनः प्रा० स० वा । व्यवहारे २प्रतिवादिनि शब्दर० । "प्रत्यर्थिनोऽग्रतो लेख्यं प्रतिज्ञातार्थसाधनम्" याज्ञ० ।

प्रत्यर्पण न० प्रति+ऋ–णिच्-पुक्-ल्युट् । प्रतिदाने गृहीतस्य धनादेः पुनर्दाने प्रतिसमर्पणे ।

प्रत्यवनेजन न० प्रतिरूपमवनेजनम् प्रा०स० । श्राद्धाङ्गे प्रथमजलादिदानरूपानुरूपे पिण्डोपरि क्रियमाणे पुनरवनेजने तच्च छन्दोगेतरपरं यथोक्तम् "छन्दोगानान्तु पिण्डपात्रप्रक्षालनेन पूर्वदवनेजनम् । यथा छन्दोगपरिशिष्टं "तत्पात्रक्षालनेनाथ पुनरप्यवनेजयेत्" अत्राप्यवनेजयेदिति श्रुतेर्द्वितीयावनेजनेऽपि अवनेनिक्ष्वेति वक्तव्यं न तु प्रत्यनेनिक्ष्वेति" श्रा०त० रघु० ।

प्रत्यवमर्श पु० प्रति+अव–मृश–भावे घञ् । अनुसन्धाने "स्मृतिः प्रत्यवमर्शश्च तेषां जात्यन्तरेऽभवत्" हरिवं० २१अ०

प्रत्यवमर्ष पु० प्रति+अव+मृष–क्षान्तौ भावे घञ् । सहने "स्वल्पसङ्करः सपरिहारः सप्रत्यवमर्षः" पञ्चशिखाचार्यः । "स्वल्पसङ्करः ज्योतिष्टोमादिजन्मनः प्रधानापूर्वस्य स्वल्पेन पशुहिंसादिजन्मनाऽनर्थहेतुना अपूर्वेण सङ्करः, सपरिहारः कियतापि प्रायश्चित्तेन परिहर्त्तुं शक्यः । अथ प्रमादतः प्रायश्चित्तमपि नाचरितं प्रधानकर्मविपाकसमये च पच्यते तथापि यावदसावनर्थं सृते तावत् स प्रत्यवमर्षः प्रत्यवमर्षेण सहिष्णुतया सह वर्त्तत इति मृष्यन्ते हि पुण्यसम्भारोपनीतस्वर्गसुधामहाह्रदावगाहिनः कुशलाः पापमात्रोपपादितां दुःखवह्निकणिकाम्" त०कौ० । भावे ल्युट् । प्रत्यवमर्षण तत्रार्थे न० ।

प्रत्यवर त्रि० प्रतिरूपोऽवरः प्रा०स० । अतिनिकृष्टे "प्रतिग्रहाद्याजनाद्वा तथैवाध्यापनादपि । प्रतिग्रहः प्रत्यवरः प्रेत्य विप्रस्य गर्हितः" मनुः ।

प्रत्यवरोह पु० प्रति+अव+रुह–घञ् । (नामा) अवरोहे ल्युट् । प्रत्यवरोहण तत्रार्थे न० ।

प्रत्यवसान न० प्रति+अव+सो–क्त । भोजने हेमच० ।

प्रत्यवसित त्रि० प्रति+अव+सो–कर्मणि क्त । भुक्ते अमरः ।

प्रत्यवस्कन्द पु० प्रति+अव+स्कन्द–करणे घञ् । व्यवहारे उत्तरभेदे उत्तरशब्दे १०९०पृ० दृश्यम् । करणे ल्युट् । प्रत्यवस्कन्दन तत्रार्थे न० ।

प्रत्यवस्था स्त्री प्रति+अव+स्था–भावे अङ् । १प्रतिपक्षतया अवस्थाने । भावे ल्युट् । प्रत्यवस्थान तत्रार्थे न० । "साधर्म्यवैधर्म्याभ्यां प्रत्यवस्थानम्" गौ०त०

प्रत्यवस्थातृ त्रि० प्रति+अव+स्था–तृच् । १प्रतिपक्षतया अवस्थातरि प्रतिवादिनि । २शत्रौ हेम० ।

प्रत्यवहार पु० प्रति+अव–हृ–भावे घञ् । १संहारे रघुः ४।४४ २युद्धार्थमुद्युक्तानां सैन्यानां युद्धात् निवारणे भा०व० २८३अ० ।